

չհանդիպին հոգիին մեծ և տարրական պահանջներուն, այսինքն մարդուն արարչէն կախում ունենալու գիտակցութեան մշակումը խղճմտանքի մը թելադրանքին, անմահութեան յոյսին և մեղքին ու անկէ ազատեալու գիտակցութեանը: Լուսնց այս բնական և մեծ պահանջներուն որոնք մարդուն հոգեկանութեան հաւաստիքն են, Մարգեղութիւնը ի յառաջագունէ անհատաւորի դէպք մը կը դառնայ: Իյդ գիտակցութենէն պարպուած անհատի մը համար պատմութեան ընթացքէն դուրս կը հանուի մարդուն կեանքին ամբողջութիւնը և տիեզերքի գոյութեան իմաստը լուսաբանող պատմութեան ամենէն յատկանշական եւ բացառիկ դէպքը: Ու այդպիսով կը սահմանափակուին կեանքն ու անոր կապուած բոլոր հոգեկան եւ բարոյական արժէքը: Մարդը հոգիէ եւ համագոյքը հոգեկանութենէ կը պարպուին ու կը դառնան նիւթապաշտութեան, այսինքն, նեղ, ժամանակաւոր ու անիտեալ կեանքի մը:

«Այս եկի զի կեանս ունիցիք և առաւել եւս ունիցիք»: Անոր գալուստը երկարաձգուեալ է կեանքին, դէպի յաւիտենականութիւն, եւ շաղկապումը անձնաւորեալ հոգիին իր անապառ աղբիւրին:

Ս. Վ. Մ.

ՃԼՄԱՆԱԿԻՆ ՀԵՏ

*

Ինքան չունին այս տողերը, սկսող տարին ինքնաբերաբար կը դիմաւորէ նման պէտք մը: Իրաւամբ ըստած է թէ Լստուած ինքզինքը կը ճանչնայ ստեղծելով, այսինքն ինքզինքը ըլլալով: Մենք այն ատեն յաղթահարած կ'ըլլանք, քակելով անցադորին կնիքը, երբ կը յաջողինք զմեզ նորոգել: Թեքեւս ամենէն ընդարձակ բառը ամբողջային իմացական և բնախօսական ըլլոր արարքները ընդդէմ: Միշին ու միշինը փոխնիփոխ երեսներն են Մէկ ու Մեծ երեւոյթի մը զոր սխալ չէ թեքեւս յաւիտենական նորոգում անուանել իբր աւելի արդիական և իրաւ անդրադարձ մը յալիսեմակեմ վերադարձէն (նիշէ):

Մեռնելու և մանաւանդ ծնիլու արարքները մէկ մէկ բեւեռներ կը գտնան, որոնց թեւերէն կախուած են մեր կեանքը կազմող ժամանակի միւս մեծ կտորները: Մահուան տօնն է Զատիկը, զոր քրիստոնեայ եկեղեցին վերածած է, Յարութեան կերպարանքին տակ, յաւերժական ծնունդի խորհրդանշին: Մնունդը մեկնակէտն իսկ է այս գաղափարաբանութեան:

Նոր Տարին ժամանակի հասկացողութիւն մը, հանգրուան մըն է, որուն իրաւքանչիւր վայրկեանը կտոր մը յաւիտենականութիւն է՝ եթէ լեցուի մեր կեանքէն և իրագործուեմներէն: Սակայն ժամանակը անբովանդակ գաղափար պիտի մնար առանց Միտքին որ հոս կը նշանակէ բոլոր պարտմներու անչափելի վարդապետութիւններու գումարը, այն չափով որով յաջողուած է անոնց Մեծ գաղտնիքէն թիւ մը բան սեւեռել: Զենք յաւակնիր հաստատելու թէ միտքը լուծած է երկինքը, կեանքին խորագոյն իրականութիւնը: Բայց կը հաւաւանք թէ գաղտնիքներու այդ անգունդէն խորշիկներ ինկած են մեր սեւեռումին:

*

Կեանքը երկու բաժին ունի, կրկնուող բաժինը, և նորոգուող մասը: Այս վերջինն

է որ կեանքը կ'ընէ տեւական և կենդանի, նոր օրին դիմաց, անցեալէն առնելու համար ինչ որ իրագործելի է գեռ այդ նոր Օրին մէջ և ձգելու՝ ինչ որ իրապէս հինացած է և անպէտ դարձած: Անցեալին մէջ բաներ կան մեր կեանքին վերաբերեալ որոնցմով մարմնաւորուած է, բերելոցացած է Յաւերժը. ասոնք թէեւ անցեալին մէջ բայց վեր են անկէ և մինք անոնցմէ շատ յաճախ կը ստանանք մեր ստեղծագործ ներշնչումները, զանոնք անգամ մը եւս ծննդեղով մեր հոգիին մէջ: Ասոնք կուգան հանդիպելու մեր գերագոյն իսկութեան դէպի ապագան ձգտուած՝ որ Ոգի կը կուենք և որ Աստուածային ի սկզբանէ եղող Բանին ցոյցն է մեր մէջ... Եւ այս ոգին անծանօթ ու նոր վաղուան մէջ կը մտէ իր լուսաւոր ճորրը, այդ անգոր ժամանակին մէջ զննելով իր նորութիւնը:

Ինչ որ չի նորոգուիր, մեռած է: Քեք թողը, նկարիչը, կրօնաւորը, որոնք չեն կրնար եկող ամէն օրուան մէջ նորոգելու իրենց միտքը, ոճը, ոգին, դատապարտուած են մեռնելու: Չորցած տերեւներու և ճիւղերու պէս անոնք թօթափուելու միայն արժանի են կեանքի Մեծ Մառէն:

Տօները հանգրուաններ են, ամէն տարի իրարու յաջորդող, որոնք կուգան մեր կեանքին մէջ առիթ ըլլալու որ նորոգուի և կենդանանայ միայնակ և մեռնի ու չըլլանայ խնդրանքը: Մենք պարտինք ծնիլ ու կը ծնինք՝ թաղելով թաղելիները, նկատելով անկատարութիւնները, որոնք իրր մաս մեր առօրեային՝ զրիպած էին մեր նկատումէն, տեսնելով գալիքը իր բոլոր չգեղութեանը մէջ, որ հոմանիշ է ծնիլը արժեւորելու: Ի վերջոյ պէտք է խելամտինք թէ մենք չենք եկած հոռ, մեզի տրուած ժամանակին մուրհակը ըստորագրելով վճարել ու երթալ: Եկած ենք զմեզ աւելցնելու մեր մասերուն մէջ, ըզմեզ խորանաբարելու, անգամ մը եւս ծննելու ինչպէս կ'ըսենք սովորաբար:

Տառապեցանք, սիրեցինք, մաշեցանք, հինցանք, բայց նոր Տարւոյ սեմին՝ այս արարքներուն անդրադարձներն են որ պիտի շարունակեն խմորը կազմել մեր գալիքին, անշուշտ որոշ յաւելումներով վասնդի ամէն ապրում մեր հոգիին վրայ ճամբու մը պէս է, նման արցունքի հետքին մեր

այտերէն վար: Ուրիշ խօսքով մեր վաղը թաւալուն կաթիլ մըն է մեր երէկի ճամբաներէն փշուր փշուր գոյանալիք: Երէկը կը մեռնի վաղուան երկունքին մէջ: Նոր Տարին կամուրջն է ժամանակին, դէպքերը կը փլին կամ կը սահն իր ներքեւէն, բայց մեր ներքին ձայնը ամէն Ամանորի նորէն կը կազմէ իր ճամբան դէպի յաւիտենականը: — Ինչպէս ձիւնին մէջ թաւալող ձիւնագնդակ մը իր վրայ կը փաթթէ իր անցած տեղերուն նոր նոր ձիւնները, անոնցմով հետզհետէ մեծնալու և գունտ դառնալու համար. որով մեր ապագան մեզմէ՝ իսկ կը շինուի՝ անքակտելի միութիւն մը պահել յաջողելով մեր բովանդակ անցեալին և ներկային հետ: Երբ այս հարազատ ժամանակով խորհնք ու ապրինք, մեզի եկող օրերը պիտի չխուսափին մեզմէ, ինչպէս մեր մասերը պիտի չփոշխանան անցեալի վիշին մէջ ու պիտի ազատինք ապագայի անստուգութենէն, անձկութենէն և գուցէ մահուան մղձաւանջէն:

✱

Նոյն երեւոյթը կարելի է դիտել ազգերու ճակատագրին երկունքովը, երբ անոնք կ'անցնին անհատին համար գծուած բոլոր փուլերէն, ինչ որ ճիշդ է անհատին համար՝ պատճառ չկայ որ ճիշդ չըլլայ ազգերուն համար ալ, ըսել կ'ուզենք տագնապէս ներէն, փորձանքներէն և փորձերէն ըստեղծելու ճամբան ուրկէ հաղորդ կ'ըլլանք գալիքին. այս գրողներու, մտածողներու թելագրած ոգեղինացումն է: Եւ ազգի մը պատմութիւնը ուրիշ բան չէ, բայց իր ազատագրումը արտաքին կորստաբեր ժամանակէն: Երբ ազգ մը որքան իր ներկային՝ նոյնքան ալ իր պատմութեան բովանդակովը կը մտածէ ու կը զգայ ինքզինքը, կը գոյացնէ այս կերպով իր հաւաքական եսը, իր ոգին ու դիտակցութիւնը, ինչպէս կ'ըսէ Ռեյնան:

Որովհետեւ Յաւերժը պէտք է փնտրուի ոչ անցեալի մէջ՝ իրր թէ ան ժամանակի սկիզբը եղած ըլլար, ոչ ալ դէպի ապագան, իրր թէ ան ըլլար ժամանակեւորու վախճանը, այլ զայն պէտք է գտնել

ներկային մէջ: Վասնզի Յաւերժը ներկային խսկութիւնն է ինքնին: Ու Ամանորը իրաւ Տօն կը դառնայ երբ զայն ընենք տարւոյն գերագոյն Սրբ ուր կը վերանորոգենք՝ զմեզ մեր յաւերժին մէջ, այսինքն մեր էութեան ապրող ու տրոփող և զմեզ մեր ներքին գիտակցութեան կանչող կըշուռօթին մէջ:

✱

Մենի յաւիտենականութեան համար, որ թէեւ մշուշ, բայց ուղիղ մտածման լոյսին մէջ միակ կարեւիլ պայծառութիւնը կը դառնայ մեր չըջապատի անկարելիութիւնները լուսաւորող: Մենք չենք ծնիր երբ կեանքը կը սահմանափակենք մարդու մը տեւողութեամբ, կամ յաւիտեանով կաշկանդուած տեւողութեան մը մէջ: Թէ մարդը ու թէ յաւիտեանը աւելի քիչ են քան ներկան: Ապրիլ կարենալ մէկ րոպէ, թերեւս լողնալ է յաւիտեանին ծովին մէջ. սրբիլ արցունք մը, առաջնորդել մարդերը նպատակին, այսինքն ճշմարտութեան, ընդդիմանալ աւերող հարուածին, յաւիտեանի անկունքին դրած կ'ըլլանք մեր չըթուենքները, որուն քաղցրութիւնը յիշատակ է մեր մէջ ժամանակի խորագոյն դարերէն արձագանգող:

Կ'անցնին կայսրութիւններ և բռնութիւններ յաղթաթափօր, ու քիչ անդին կը վերածուին փոշիի: Առօրեային մէջ կ'իյնան այսպէս անվերադարձ, ոստան ու լեռ, գահեր ու հասակներ՝ ժամանակի համայնախանց Մեծ աշխիւն գիմաց, հաղիւօր եղող իրենց կեանքովը: Հոգին միայն անմահութեան տրոփն իր մէջ, կը յաջողի ոսկեգօծելու այս աւերը յաւերժութեամբ: Իմաստունն է ան որ այդ փոշին կը տեսնէ թափօրին սկիզբին իսկ մէջը, և կը տառապի յաւիտեանին համար ծնելու իր տառապանքը, այդ ամէնը բերիլով փոշեւոր իր արժողութեան:

✱

Կատարելութիւնը, մարդուն ազնուագոյն գործն է, զոր երբեք կարելի ըլլայ իրագործել այս աշխարհի վրայ: Եղանակ-

ները ժամանակին իրարու կը յաջորդեն, հունձքերը կը հասունանան ու կը քաղուին, լեռները կը յօրինուին ու կը փոշիանան, ստկայն այս բոլոր երեւոյթները ոչինչ կ'արժեն մարդկային գիտակից ու լեցուն կեանքի մը համեմատութեամբ:

Աստուած իր յաւերժութենէն բաժնի կը հանէ մեզի, որոշելով մեզ տեղ մը այս կեանքի մէջ: Յետոյ ժամանակին թեւը կը բացուի մեր վրայ և մենք իր պատեհութիւնները կը լեցնենք մեր գրական ու բացատրական արարքներով, ուրախութիւնը, վիշտը և անոնցմով պայմանաւոր փորձառութիւնները կը հառուեցնեն զմեզ մէկ կողմէն մահուան և միւս կողմէն կեանքին, այսինքն յաւերժութեանը համար, ստկայն մենք այն ատեն միայն յաղթական ենք երբ կրցած ենք գործակիցը դառնալ Աստուծոյ:

✱

Կեանքը ապրիլ մը չէ չիլի, մարդը մեծ ապագայի մը կանչուած է, և անոր պէտք է պատաստուի: Այս կեանքը պզտիկ ներկայ մըն է միայն, ուր սակայն պէտք է հանդերձեալը շինուի, Հանդերձեալը վիպական և երեւակայական ենթադրութիւն մը չէ, այլ իրականութիւն:

Երբեք մի կարծէք թէ այս աշխարհը իր մէջ ունի իր ապագան՝ իբր ժախճանը: Օրօրոցն ու գերեզմանը սկիզբ մը և վախճան մը չեն այլ վայրկեաններ կեանքի յաւերժէն: Աշխարհն իսկ իր գոյութեամբ անջատ և անանձին բան մը չէ, այլ յաւիտենականութեան և մեծ ապագայի արտաքին և տեսանելի կողմը միայն, հազիւ նշմարելի մասնիկը մեծ ամբողջին, շարժուն և փխրուն ալիքը անչափելի ուժ կէանին:

Նոր Տարին որքան մարդկային, նոյնքան և կրօնական է հաւասարապէս: Ի՞նչ ըլլինք ամբողջ տարի մը մեր հաւատքին, մեր ընկերին համար, մեր ազգին համար, մարդկութեան և Աստուծոյ համար: Միզմէ գուրս, կեանքի համատարած չարիքին դէմ, երբ ուրիշներ կը հեծէին, կուլային, կը նաւաբեկուէին, այդ բոլորը քու պզտիկ արտիզ վրայ ունեցածն իրենց անգրգռար-

ծը, և դուռն ըրի՞ր քու կարելիդ քեզմէ
դուրս ուրիշներուն քաշխուելու համար:

Կեանքը քեզի բերաւ տրտմութիւններ,
ուռնեցար յուսահատութիւններ, պահեր և
զրկանքներ, բայց չուռնեցար ակարութիւն-
ներ, վասնզի քու մէջդ քու պապերուդ
շահած յաղթութիւններ կային, որոնք մէկ
մէկ յաւիտենականութիւններ էին:

Քու սրբազան երկրէն հեռու կ'ողջու-
նես նորէն Ամանորը ժողովուրդ հայոց՝ որ
ի սփիւռս աշխարհի, բայց հոգիդ դարձած
է անոր: Ողորդութեան, երջանկութեան
ստուեւրներ՝ որոնք քանիցս մօտ եկան մեր
հորիզոնին բայց փախան, այսօր վաճեց ան-
յոյս չեն թողած, վասնզի կեանքը զէպի
իր նպատակն ու կատարելութիւն վարող
հսկայ Կամբը չի կրնար վրիպիլ և զլանալ
մեզի մեր պզտիկ երջանկութիւնը, անհուն
կապելութեանց և ուրախութեան ու-
կեանքն:

Գաւով կրօնական երեսին, անիկա այս
բոլորը պատմութեանդ, լուսաւորող, առ-
նադարձող կախարդանքն է, անշուշտ մա-
սով մը մեզմէ բխած, բայց մեծ մասով
եկած վերէն մեզի: Տառապեցանք, մա-
շեցանք, հիւցանք, բայց տարօրինակ, Նոր
Տարւոյ սեմին ինքնիշխան կը զգանք աւե-
լի քան նոր, ու այս շնորհը երկնքէն՝ մա-
տուցուած մեր սղերբագութեան: Այս կա-
խարդանքը մեզի կուտայ ուժ, լայնք և
կ'ազատագրէ զմեզ մեր մեծ ու պզտիկ
վիշտերէն և յուսահատութիւններէն ազ-
դարարելով մեզի, եթէ կարելի չէ ըլլալ
ամբողջովին հոս, քու մարդկային պարա-
քերուդ դիմաց, գոնէ ամբողջովին հոն՝
երբ մարդը կը դադրի մեր մէջը և կը
սկսի աստուածայինը:

Մարդկային կեանքն ու պատմութիւ-
նը յաւիտենական Մննդոց Գիրք մըն է:

Ե. Վ. Տ.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Քառուր. — Այլքէ անցնելով ժէ. դա-
րու յիշատակարանները, մարդ կը զարմա-
նայ թէ ինչ հրաշք էր որ պահեց Հայոց
Եկեղեցին: Մէկ կողմէն բռնակալներու կե-
ղծութիւնները, միւս կողմէն Հռովմէական
Եկեղեցւոյ սաղարանքը, ու այս բոլորը իր
անպատկառութեամբ գերազանցող կարգ
մը վիզարաւոր փառամոլներու շահատա-
կութիւնները, ստեղծեցին մեր ժէ. դարու
ամօթն ու ողբերգութիւնը, որու նմանը
ուռնեցած չէ մեր Եկեղեցին նոյնիսկ Լէնկ-
թիմուրի օրերուն:

Կ. Պոլսոյ մէջ պատրիարքներու փառ-
քի և իշխանութեան համար մշած մրցակ-
ցութիւնն ու ոճիրները, Երուսաղէմի մէջ
Ս. Յակոբի և հայոց Ս. Տիգրէս իրա-
ւունքներու կորուստը յոյներու կողմէն, և
կրօնական մոլեռանգութենէն ծնած քաղա-
քական մատնութիւնները, որոնց յաճախ
կը դիմէին պայքարող կողմերը, սարսա-
փելի աղէտներ կը ստեղծէին երկուստեք,
որոնց գատր էին Գործեր, ինչպէս Քսիւք,
Կ. Պոլիս, Երուսաղէմ, և մասամբ Պարս-
կաստան: Սակայն առանց աշուտութեան
ամենադոյզն զգացումի՝ պէտք է ընդունիլ
թէ եղբայրասպան մոլեռանգութեան մէջ
ոչ ոք կրցաւ հաւաստելի Հռոմին, և Հռոմէն
գրաւունք հայ Եկեղեցիները՝ նոյն այդ Հռոմէն
կ'որդեգրէր իր անհաշտ ու ոճրային մեթո-
ւները:

Հռոմ, ամէն կողմ գրուած կրօնաւոր
քարոզիչներ ունէր, և իր ձեռնարկներուն
համար չէր խնայեր պէտք եղած նւթա-
կան միջոցները: Միւս կողմէն լատին քա-
րոզիչները շատ ճարտար էին հաւատքի այս
որսորդութեան մէջ, վճարուած յայտարա-
րութիւններ կորզելով կարգ մը հանգամա-
նաւոր եկեղեցականներէ և անձերէ, զա-
նոնք յետոյ իբր յաղթական աւար պա-
պերուն մատուցանելու համար: Տխուր է
խոստովանիլ թէ կային այդ յայտարարու-
թիւնները ընողներ, թանկ վաճառելով ի-
րենց կեղծիքը, և առատացնելով նման
առերեսոյթ գրութիւններ, առանց շատ յա-
ճախ փոխելու իրենց ընթացքն և գործը: